

Lévay Endre:

Őrház vagyunk

(*Naplójegyzetek a Telecskai dombok aljáról*)

A kisvonal úgy belefúrja magát a vajdasági tájba, mint a koratavaszi levegőbe a füstfelhő, amit a tömzsi mozdony kéményéből eregget.

Csak egy pillanatra láttam ezt, azután egészen belefeledkeztem az olvasásba.

Camust olvasom. Algerről és Oránról ír, a Földközi tenger hullámain nézi, keres magának egy kis menedékhelyet és magyarázatot arra, hogy ebben a boldogtalan és vergődő világban »Miért is él az ember« . . . Szülőföldjéről ír, arról a különös afrikai világról, ahol éppen most minden forr (ez a tűz tán akkor volt indulóban, amikor ő ezeket az »idegenvezetőnek« szánt sorokat írta); akkor látszólagos nyugalom volt, tikkadt csönd, eseménytelenség; ebben a nagy bizonytalanságban (milyen különös!) az után kutatott az ember — hol lelheti meg a kultúra nyomait, mert mit ér egy város — mondjuk Orán — vagy — mondjuk Alger — a kultúra többszázéves nyomai nélkül? . . .

Ez az egész könyv — a címe Nyár — csupa vívódás, kétség, vergődés, lemondás, megbékélés, megalkuvás, kiegyezés, vizsgáztatás, vád . . . A háború alatt íródott mély camusi filozófiával s egy helyen, amikor a honfi őszinteségével szülővárosa csöndjéről panaszkodik, ezt írja:

» . . . itt az emberek számára még mindig a fényűzés jelenti a szabadságot . . . «

Bennem maradt, valahogy mélyen belém ragadt ez a mondat a vicinális kis vasúti kocsijában, amikor a középbbcskai rőt mezők és fekete földek között elindultam egy parányi falu felé, ahol még soha nem jártam.

Különös, vagy tán véletlen is lehet. Ilyen úton ilyen írásművet olvasni! Magyarázattal tartozom tehát ebben az útirajzban.

(Nem sóvárgás ez, mert én is láttam Páris és Itália kék egét, amit Camus említ vizsgáztalásképpen a Földközi tenger partjain; jártam fenn a svájci hegyekben, a gleccserek közelében, ahol azt hittem, hogy megfagyok; jártam a Genfi tó partján, ahol ma is — változatlanul — fehér és fekete hattyúk úszkálnak Rousseau szobra előtt; jártam Bécs fölött, a kis hegyi ház közelében, ahol a süket Beethoven már csak sejtette a hangokat . . . — nem sóvárgás ez, hogy egy ilyen kis vicinálison Camust olvasom s nézem a hullámozó földeket, amelyeket száraz kórót rezget a szél, villanypóznát kerülget a varjú, s pöttyönyi gyerekek nehéz léptekkel haladnak végig a tarajos fekete szántáson,

mert toronyiránt akarnak menni . . . — nem sóvárgás ez, hanem egy világgép idézése csupán, hogy a Sártenger partjáról szembeállítsak vele egy másik világgépet, amelyben a szabadságnak egészen más fogalma van.)

Camust a zseembe sülyesztettem, nem »idegenvezetőnek«, hanem csak utitársnak, hogy így jöjjön el velem ide, hozzánk, az én szülőföldemre, ahol az életnek igaz kissé nyers, de egészen új arca van.

Kocsik mint hajók

Ha most ábrázolnom kellene az elémtáruló képet, akkor rajzolnék egy nagy eperfát (ennek a tájnak ez a legkedvesebb fája); a fa törzse lenne a falu főutcája, ágai pedig a szanaszét futó mellékutcák, amelyek úgy belevesznek a tájba, akár az eperfa tar ága a szürkés-kék tavaszi ég monoton háterébe. De ezek a mellékutcák nemcsak hogy belefutnak a tájba, hogy azután a különutakon folytassák útjukat, hanem bele is merülnek, mert itt feneketlen a sár; egyetlen kapaszkodó az a főutca, amelynek partján a falu legszebb házai sorfalat állnak és ennek folytatása, a Zombori út — ez köti össze őket a világgal.

Két küzdőtárs áll egymással szemben. A sár és az ember.

Ősszel, vagy ilyenkor, tavasz elején a kocsik úsznak rajta, akár a hajók. Számolok: az év végén három hónapon, az év elején három hónap — hát ez fél évre lefékezi az életet. Az emberek egy évtizedből ötöt elvesztenek, azért mert a lábukhoz, vagy a kocsik kerekéhez tapad a sár. És marasztaló súlyát rányomják az emberre, hogy járása, cselekvése, gondolkodásmódja még lassúbb, még nehezkesebb legyen.

Megkérdezem V. M.-et, a falu népgbizottságának elnökét, hisz ő úgy ismeri itt a helyzetet, akár a saját tenyerét:

»Hogy tudják fejleszteni a mezőgazdasági termelést ilyen utak mellett?«
Őszintén szól.

»Harcolunk! . . . Harcolunk a sárral. Mert ha beáll az ősz, jön a tél enyhe hidege vagy a tavaszi esők, akkor elnyel bennünket a sár. A kocsi még üresen se megy ki a földekre. Négy ló kell ahhoz, hogy kivigyen egy kocsi trágyát. Hányszor fordulhat az ha tíz vagy tizenkét kilométerre van a föld . . . Ha meg megfagy és kemény lesz az út, akkor meg föld halott.«

»Hát innen nincs kiút?«

»De igen. Van. Legfőbb gazdaságaink egy út mentén húzódnak. A Telecskai dombok mögött a Pacséri országút mentén. Egy tizenkét kilométeres út jelenti számunkra az életet, hogy összekössük a távolabbi tanyacsoportokat, a szövetkezeti gazdaságot és a »Május 9« mezőgazdasági birtokot a faluval és a járás székhelyével. Ennek a terve már régen élt bennünk s tavaly végre el is készült. 108 millió dinárba került ez a kövesút; ezt a pénzt magunk összeadjuk: a község, a szövetkezetek, a birtok és az üzemeink, csak a járás adja meg hozzá a garanciát. . . Ha ezt megkapjuk, akkor egy esztendő alatt kiéptítjük az utat . . .«

3 kút 6000 ember

»Azért jöttem — mondom — hogy megismerjem a falu életét és megismerjem azokat a problémákat, amelyekkel itt minden gondolkodó ember együtt fekszik és együtt kel . . . Mert a probléma, a föladat az élet motorja ma; ha van évekre szóló föladat akkor van élet, akkor van az embereknek miért dolgozni, vagy ha kell, miért küzdeni.«

Elmondom azt, hogy nagyon sokat láttam már kuckóban ücsörgő parasztokat, akik a »betakarítás« után nappal várták az estét, este várták a reggelt, hogy múljon az idő, de semmit nem tettek azért, hogy az elkövetkező évre változzon a házuk tája.

»Így volt ez nálunk is hosszú időn át — mondja V. M. — élő bizonyág erre az az egyedülálló példa, hogy a mi falunkban hatezer emberre mindössze három ivóvízes kút esik . . .«

Láttam gyerekeket és asszonyokat kilométereket kutyagolni a falun keresztül kasul vödörrel vagy vizeskannával a kezükben. Mennyi idő és mennyi energia vész el így . . .

» . . . és csak most kerül arra sor — folytatja V. M. — hogy a falu más és más helyén újabb ártézi kutakat fúratunk . . .«

Apró, kis hétköznapi dolgokból kezd kibontakozni az élet.

Ha már így belemelegedtünk — gondolom — följegyzem sorban tovább mindazt, amit hallottam Csonoplyán, mert itt csakugyan kinyíltak a beszéd kapui, mintha csak vártak volna arra, hogy most aki jön s írással foglalkozik, elmondunk neki mindent, ami a szívünkön fekszik.

Régebben, amikor nem volt megbecsült dolog és törvényileg oly szigorúan kötelező a betűvetés, egy ilyen tényéri falunak elég volt egy vagy két iskola. Az sem volt tele, mert az első vagy a második osztály után sürgetett a mezei munka s a gyereket egyszerűen kivette a szülő az iskolából. Ezért kullog az emberi kultúrájuk. Ezért ragadtak le a sárba s ezért volt az is, hogy ha egy ember mégis akadt közöttük, aki tanult és nagyot akart — példa erre a Festőde — akkor csodát teremtett, olyant, amiből a névtelen falu nevet szerzett magának.

Minek ahhoz külön magyarázat, hogy kell az iskola, úgy kell, mint a kenyér. Jobban kell, mint ahogy kellett, mert a gyerekek feszegetik a falu falait, szűk nekik a régi Csonoplya, nem férnek el (nem benne, mert most nem kirajzásra gondolok) az iskolában.

Jegyzem hát tovább, amit V. M. mond erről.

»Mindössze egy rendes iskolánk van, a többi lakóházból hevenyészve átalakított iskolaépület, ezek úgy ahogy megfelelnek ma. Megfelelnek addig, amíg 760 diákunk lesz . . . De jövőre már nyolcszázon fölül lesz a számuk, 1960-ig pedig 1100-ra emelkedik. Új iskolákra van szükségünk, és építünk majd újakat, olyanokat, amilyeneket az iskolareform kíván. Tán jobb is, hogy nincs sok a régiből, mert a régi iskola jelenvalósága csak fékezi a kommunát abban, hogy újat építsen . . . Ha viszont nincs, akkor újat épít. . . . Így mind kevesebb lesz, ami a falut köti a régihez, s mindig több új épület, üzem

vagy kör, amelyeken keresztül már nyitott szemekkel a jövőbe néz...»

Ebben a faluban fakuló színeket és csak a falu oltárképén és vedlő falain láthatunk, több »patina« nincsen sehol.

Nem lesz nehéz kilépni a régi keretéből...

Letűnt idő a színpadon

Azt a mondatot, hogy »nem lesz nehéz kilépni a régi keretéből« könnyű leírni és könnyű kimondani, de nem olyan könnyű valóra váltani itt, ahol nemcsak a sár, hanem a sok hagyomány, a sok emlék és a megfelelő kultúra hiánya is marasztaló.

Ilyen helyen azt hinné az ember, hogy a kultúrkör egy kis meghitt fészek, a falu egyhangú világából valamivel följebb emelkedett hely, ahol összejönnek a könyv, a zene, a színpadi játék szerelmesei, rajongói vagy egyszerűen csak komoly hívei és kiépitenek maguknak egy kis világot, amely tovább viszi az egész falut.

Számomra Csonoplya volt az újabb figyelmeztetés arra, hogy aki még mindig hisz a régi keretek közé merevedett egyesület ilyen hivatásában, az éppen úgy szembe elől téveszti a kort, az ajtónkon kopogó új világot, mint az az öreg, őszhajú rendező, aki 1956-ban vagy 1957-ben úgy játsza a népszínművet, mint száz esztendővel ezelőtt, amikor Tóth Ede népszínműveit kocsiszínen játszották petróleumlámpa fénye mellett a kenyérért és dohányért komédiázó vándorszínészek.

Benyitottam a kultúrkör próbatermébe, a községi kocsmá egyik oldal-szobájába. Középen billiárd-asztal, oldalt porlepte székek — semmi más. És társasfölvételek a falon. A műkedvelő együttes társasfölvételei. A tavalyi vagy a tavalyelőtti előadásról készültek. Elolvastam a társasfölvételek szövegét — s ugyanezt megerősítette az egyesület titkára is.

Nézzük, hogy néz innen felénk a múlt:

»Falurossza«

»Gyimesi vadvirág«

»Sárga csikó«

»Kolduskisasszony«

»Torockói menyasszony«

»Sárgapitykés közlegény«

Ezek a multszázadból valók, vagy szellemük a multszázadbeli monarchia világába visz, — és amit ebből a századból vettek az a »Muskátli« volt... Ha most idéznék azt, amit a »Muskátli« nemzeti romantikájáról 1938-ban írtunk, amikor kultúránk fejlődési előfeltételei még távol álltak a mától, akkor a rendező nem tűzte volna műsorra ezt a revizionista szellemtől átitatott darabot.

Amikor kiléptem a »próbateremből« és elköszöntem a »jó, öreg kocsmárostól« az utcán találkoztam a falu fiataljaival. Vitték sietve a hangszereket és a nagydobot: próbára mentek. Modern hangszereket vittek és jazz-dobot

— ezzel már nem lehet zenekari aláfestést adni a »Falurosszának« vagy a »Gyimesi vadvirágnak« . . .

Még akkor sem, ha vannak, akik csak a letűnt időt szeretnék látni a színpadon.

Találkozás a korfordulón

Valahogy úgy van, mint amikor valaki búcsúzik és szeretné megegyeszer régi emlékeit elmondani.

Találkozunk ilyen régi emlékekben a dalokban, a táncokban, a színdarabokban és a népviseletekben is. Jóllehet, a népviselet sokhelyütt még élő valóság, a népi élet tartozéka, persze egy kicsit e nemzeti romantika hordozója is, de ezek helyett újat hoz az idő és sorban lebontja a népek közé húzott mesterséges válaszfalakat.

De ezek a találkozások olyanok, mint a vasárnap délutánok. Ez is a régi életnek egy hagyománya. Vasárnap délután megáll az élet, eluralkodik benne a csönd. Előkerül a kártya, a tánc, a játék — és köztük a régi játék.

Am ahogy átalakultak a hétköznapok, úgy átalakulnak majd a vasárnapok is. Mert az élet hétköznapokból áll, különösen akkor hétköznapokból áll, amikor korfordulóhoz ért.

Ennek meglepő és elgondolkoztató példájával találkoztam ebben az elmaradott középbácskai faluban.

(Mert azoknak, akik elmaradtak az évtizedek, vagy a századok során, azoknak sietni kell.)

Egy arc a holnap felé

A faluban minden ember azzal büszkélkedik, hogy Csonoplyának gyára is van. Nem is egy, hanem négy. De köztük egy olyan is van, amelynek híre már régen túljutott a tartomány és az ország határain.

Egy falu tehát nem a vár-romjaival, nem a kastélyával, hanem a gyárával büszkélkedik. Pillanatfölvétel az élet új arcáról . . .

Az a gyár, amellyel Csonoplya büszkélkedik: a Festőde.

A képzeletet ennek hallatára ne ragadja magával az az általában ismert hatalmas méret, amit a gyár szó jelent.

Ma még nem fejlődött odáig, hogy ezek dolgoznának a fal között. Még csak nem is százak, hanem mindössze száz ember, de ez a száz ember egy esztendő mulva háromszázat jelent, két esztendő mulva még többet.

»Ezektől függ a falu jövője!«

Ha ezeket a szavakat nem is adom valakinek a szájában, akkor is így van. Mert ezt nem mondta senki, hanem magam olvastam le D. I. arcáról, amikor a gyárban végigvezetett a még nyersen meredező új falak között és arról beszélt nekem, hogy mit építenek még itt, közvetlenül a Telecskai dombok lejtőin. Könnyedén és természetesen beszélt, nem kereste a szavakat és nem akart nekem számoszlopokban nagyot mondani. Csak annyit, amennyi amennyi a valóságban előttem állt.

»Kiszélesítjük üzemünket — mondta. — Új épületekkel és új gépekkel, hogy eleget tudjunk tenni annak, amit a rendelők tőlünk várnak. Épül egy új gépterem, új szárító, új raktár, és új igazgatósági épület. Emeletes . . . De ezért dolgozni kell. Nemcsak annyit, amennyit a szabályzat előír . . . A mieink benn vannak itt reggeltől estig. Néha itt is ebédelnek, itt is vacsoráznak . . . Kétszer annyit kell dolgozunk, mint amennyit eddig dolgoztunk . . . Vagy háromszor. De a gyárban nem kérdezi senki, hogy miért, mert tudja jól, hogy ez a mi dolgunk . . .«

Azután arról beszél, hogy tanulmányúton volt Nyugat-Németországban negyedmagával. A munka technikájából sokmindent megtanult. Most a fiatalokat taníttatják a középfokú iskolákban és az egyetemen, mert »az új kádernek mindig többet kell tudni, mint a réginek . . . És máshonnan nem kapunk kádert, ha magunk nem nevelünk.«

Úgy írtam le ezeket a szavakat, ahogy hallottam.

De most olyasmit írok le, amit nem mondtak el.

Ha végiggondolom, hogy a falu eddigi sivár és eseménytelen élete után az »együltükből« kimozdított parasztok számára ez most újat, eseménytelibb életet jelent, mert ezek az emberek nemcsak lakói ennek a falunak hanem *irányítói* is, akkor egészen más képet ölt előttem a munkás, aki itt tapasztja az új raktárépület falát, vagy az a másik, magas, szőke, aki a magasfeszültségű villanykapcsolónk vés lyukat a falba . . . Vagy a lányok a szárítóban, vagy az asszonyok a csomagolóban . . . Munkabéért dolgoznak, de nemcsak munkabéért, hanem azért is, mert részesei a gyárnak és tudják: ma tőlük függ, megváltozik-e itt az élet, vagy marad továbbra is a tengelyig érő sárban, ahol azok hagyták, akik száz vagy százötven évig gazdái voltak a falunak.

»Még pár hét vagy hónap s itt lesznek az új gépek!«

. . . És működésbe lépnek . . . A képzeletben már működnek is, lehet, hogy mostanában a gépész erről álmodik . . . Szinte látja, hogy megindulnak előtte az új, fényes karok . . . Szeretném megismerni az álmait! Nagyon szeretném ezt! Nem is tudom kimondani mennyire szeretném ismerni, de ne úgy, hogy én kérdezzek s ő feleljen, mert akkor közhelyeket mond, mert az ember mindig eltemet magában valamit . . . De ha közhelyek helyett eltudná nekem mondani ez a munkás itt a szerelőlétrán, hogy mit érez, amikor ennek a várt, annyira várt jelenvalóságát minden érzékszervével fölszissza: mi megy végbe az agyában, a szívében, a gyomrában, az idegszálaiban, milyen ízekkel vegyül össze szájában a nyál és amikor azután hazamegy innen, milyen tekintettel néz a saját gyermeke szemébe? . . . Ha el tudná nekem mondani ez a munkás, hogy ennek a tudata teste mozgásában is milyen változásokat idéz elő ha el tudná mondani, hogy milyen az a meleg, ami belülről járja át az embert ilyenkor, reggel, délben, este vagy éjszaka ebben a faluban, akkor láthatóbbá, érzékelhetőbbé tudnám tenni azt, ami az ő tudatában és életérzésében a szabadságegészen új fogalmát jelenti.

Valami egészen újat, ami lehet, hogy azt jelenti, hogy *minden ember alkotó!* Mert a munka *alkotás!*

... De mivel nem szól, így csak a szeméből, végtagjainak mozdulataiból, testének hajlásából, siető lépteiből olvashatom ki azt, amire élőszóban később, talán csak évek, hosszú évek múlva kaphatom meg a tökéletesen és emberien kifejező választ.

Gyerekek köszöntenek

A gyalogjárón a téglákat néztem a lábam alatt, mert »foghíjas« volt s nem akartam, hogy orrabukjok a falu kellős közepén. De gondolataim azért szabadon keringtek... Nem felejtettem el, amikor V. M. egészen különös hangsúllyal mondta:

»A kendergyárban most már van villany-ventilátorunk. Percek alatt cseréli a levegőt.«

(Eszembe jutott, hogy évekkel ezelőtt Bajmokon nagynéném majd megfulladt a tiloló alatt, mert kendővel bekötött e az orrát. És nagyon hamar megöregedett.)

Megint a téglajárdát néztem és kikerültem egy nagy pocsolyát. Azután mentem tovább és azt jutott eszembe, hogy a csöpp kis vasútoi megállóra V. M. találóan azt mondta:

»Őrház vagyunk!«

clyan kicsi a vasúti megálló egy árva kitérővel, hogy nem is lehet vasútállomásnak nevezni. Csak *őrháznak*, valahol a nyílt pályán, messze a várostól, messze a nagy forgatagtól, messze mindentől... Messze... Fölrezzentem gondolataimból. Valaki köszönt. Ki köszönt? Hisz itt engem senki nem ismer!

»Dobar dan, áiko!«

»Jónapot!«

Iskolás gyerekek haladtak el mellettem és köszöntem.

Hosszasan utánuk néztem... Azután tovább jöttek a gondolatok. »Az őrház helyén azért mégis fölépítjük a vasútállomást!« »És még egy sínpárt, arra a rét felé, hogy amikor jön a nyersanyag... Különös... Ebben a faluban »nyersanyag«. Megint valaki köszönt. Ez már fölnőt volt. Visszasüvegeltem és elszégyeltem magam. Itt minden ember emberként megy el egymás mellett, mi meg a városban, hidegen, közömbösen, ismeretlenül. Ismeretlen soha nem köszöntünk. Az ő számukra minden ember ismerős.

Milyen közel kerültek itt egymáshoz az emberek?

Ez az emberi közelség...

A zsebembe nyúltam s kezem Camus könyvéhez ért.

Ha most ő maga is velem jött volna, akkor megtudhatta volna, hogy nálunk az emberi életnek más értelme és az emberi szabadságnak más fogalma van.

Amikor ismét vonatra szálltam, már nem olvastam a könyvet, hanem az ablakon keresztül néztem azt, ami előttem úszik. Ami úgy bele tud vésődni egy képpel, vagy egy élménnyel az ember emlékezetébe, hogy soha többé nem lehet onnan kitörölni.

(Csonoplya, 1957 március idusán)